

Група 15. Історія України. Урок 49. Україна в умовах нацистської окупації. Гісем 10 клас с. 205-212.

Україна в умовах нацистської окупації

1. Коли було завершено окупацію України? 2. Якою була головна мета нацистів?

1. Нацистський «новий порядок».

У всіх окупованих країнах нацистська влада запроваджувала «новий порядок». На різних землях він мав свої відмінності. Українські землі передбачалося перетворити на «життєвий простір» для «арійської раси». Українські землі як найбільш родючі мали стати джерелом постачання продукції та сировини для « нової Європи ». Частину населення окупованих територій планували перетворити на рабів, решта підлягала знищенню. Після завершення війни загарбані території мали бути колонізовані або онімечені.

«Новий порядок» — назва окупаційного режиму, встановленого нацистською владою на загарбаних територіях. Вирізнявся особливою жорстокістю й масовими знищеннями мирних жителів.

«Новий порядок», запроваджений нацистами, передбачав: 1) систему масового знищення людей; 2) систему пограбування; 3) систему експлуатації людських і матеріальних ресурсів.

Особливістю німецького «нового порядку» був тотальний терор. Із цією метою було створено систему каральних органів — державну таємну поліцію (гестапо), збройні формування служби безпеки (СД) і озброєні загони Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП) (СС). Із місцевого населення формувалися допоміжна поліція, низові ланки окупаційної адміністрації: бургомістри — у містах, старости — у селах. Загалом окупаційні формування становили близько 350 тис. осіб.

Перша колонія почала створюватися в липні 1942 р. у Вінницькій області площею 500 км². Вона отримала назву Гегевальд. Там було збудовано і Ставку А. Гітлера Вольфшансе («Вовче лігво»).

Наміри німецької влади на окупованих східних територіях були викладені в плані «Ост» — плані знищення населення та «освоєння» окупованих територій на сході. Його розробляли під керівництвом А. Гітлера, Г. Гімmlера, А. Розенберга та інших нацистських діячів.

Для управління окупованими територіями Третім рейхом було створено спеціальне Управління (Міністерство) окупованих територій. Очолював міністерство А. Розенберг. Воно складалося із чотирьох відділів: політичного, адміністративного, економічного, цивільного.

Захопивши Україну, окупаційні війська перш за все знищили її цілісність. Вони поділили українські землі на чотири частини, підпорядкувавши їх різним державам і різним адміністративним органам. Так, було створено три губернаторства — «Бессарабія» (шість повітів Молдавської РСР та Ізмаїльська область УРСР з центром у місті Кишинів), «Буковина» (Чернівецька область і деякі північні райони МРСР із

центром у місті Чернівці) і «Трансністрія» (Одеська, південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської областей, лівобережні райони Молдавії із центром у місті Тирасполь, а згодом Одеса). Вони перейшли під управління союзниці Німеччини — Румунії.

Третій рейх — назва Німеччини в 1933—1945 рр. за часів правління НСДАП на чолі з А. Гітлером.

Окупаційні зони (в Україні) — адміністративно-територіальні зони, створені нацистами після окупації України. Передбачали розчленування території України, знищення її як єдине ціле. На території України було створено рейхскомісаріат «Україна», дистрикт «Галичина», «Трансністрію» і зону військової адміністрації, яка включала східні райони України до Азовського моря і Крим.

Західноукраїнські землі — Львівська, Дрогобицька, Станіславська і Тернопільська області — на правах окремого дистрикту (округу) під назвою «Галичина» були включені до складу польського генерал-губернаторства, що охоплювало польські землі із центром у Кракові. Ці землі стали безпосередньою складовою Третього рейху.

Чернігівщину, Сумщину, Харківщину і Донбас як прифронтові області підпорядковували безпосередньо військовому командуванню.

Інші українські землі входили до складу рейхскомісаріату «Україна» із центром у Рівному. Рейхскомісаріат поділявся на шість генеральних округів із центрами у Дніпропетровську, Мелітополі, Миколаєві, Києві, Житомирі, Рівному. Територія рейхскомісаріату від військової зони відділялася кордоном, який місцевому населенню під загрозою смерті заборонялося переходити.

У вересні 1941 р. А. Гітлер призначив на посаду рейхскомісара України «випробуваного бійця» НСДАП Еріха Коха.

Заходи зі встановлення «нового порядку» стали ще однією трагедією українського народу. На окупованих територіях було знищено мільйони мирних жителів, існувало майже 300 місць масового знищення населення, 180 концтаборів, понад 350 гетто тощо.

Щоб запобігти поширенню руху Опору, німецька влада запровадила систему заручників і колективної відповідальності за акт терору чи саботажу. Місцями наймасовіших убивств мирних жителів стали Бабин Яр у Києві (від 100 до 150 тис.), Дробицький Яр у Харкові (30 тис.), Доманівка і Богданівка на Одещині (понад 50 тис.) тощо. Загалом на території України під час окупації було знищено 3,9 млн мирних жителів.

Порушуючи міжнародні конвенції (але слід зазначити, що СРСР не визнавав і не підписував ці документи), нацистська влада вдалася до масового знищення військовополонених на території України. Загалом в Україні було знищено майже 2 млн військовополонених.

Засобом знищення мирного населення мав стати голод. У листопаді 1941 р. А. Гітлер прийняв рішення про створення штучного голоду в Україні.

Крім масових знишень окупаційна влада проводила й ідеологічну обробку населення (агітація й пропаганда). Видавалися 190 газет загальним накладом 1 млн примірників, діяли радіостанції, кіномережа, пересувний пропагандистський центр —

спецбатальйон V3 тощо. У своїй ідеологічній роботі нацистське командування використовувало факти недавнього минулого: масові злочини сталінського режиму (терор, Голодомор тощо).

Жорстокість, зневага до українства та людей інших національностей як до людей нижчого ґатунку були головними рисами німецької системи управління. Військовим чинам, навіть нижчим, надавалося право розстрілювати без суду й слідства. Весь час окупації в містах і селах діяла комендантська година. Магазины, ресторани, перукарні обслуговували тільки окупантів. Населенню міста заборонялося користуватися залізничним і комунальним транспортом, електрикою, телеграфом, поштою, аптекою. Повсюдно можна було бачити оголошення: «Тільки для німців», «Українцям вхід заборонено» тощо.

Окупаційна влада одразу почала проводити політику економічної експлуатації та нещадного гноблення населення. Робітників примушували працювати по 12—14 годин на добу за мізерну заробітну плату або лише за мінімальні продовольчі пайки. Близько 2,2 млн дівчат і хлопців було вивезено на примусові роботи до Німеччини.

Нацистська влада не стала знищувати колгоспи і радгоспи, а на їх базі створювала так звані громадські збори, або загальні двори, і державні маєтки. Їхнім головним завданням було постачати хліб та інші сільськогосподарські продукти для німецької армії, а також вивозити до Німеччини. Приблизно 85 % постачання Німеччини продуктами з окупованих радянських територій здійснювалося за рахунок України.

Руїни Корюківки. 1943 р.

Одним із заходів «нового порядку» стало тотальне привласнення культурних цінностей УРСР. Музеї, картинні галереї, бібліотеки, храми зазнали масового пограбування. До Німеччини вивозили коштовності, шедеври живопису, історичні цінності, книги. За роки окупації було знищено значну кількість архітектурних пам'яток.

2. Життя населення в умовах окупації. Остарбайтери.

В окупації опинилося 92 % довоєнного населення України. Головною проблемою для більшості людей було забезпечення власного виживання, збереження сім'ї, дітей. У ситуації, що склалася, кожен мав зробити свій вибір, як поставитися до окупаційної влади. Репресії і каральні акції показали, яку долю насправді готувала Німеччина місцевому населенню. У ході каральних заходів в Україні було знищено 215 сіл разом із населенням. Так, повністю було знищено містечко Корюківка на Чернігівщині разом із 7 тис. його жителів.

Гуманітарна катастрофа — стан суспільства, який характеризується загрозою його знищення в результаті міграцій, голоду, втрати моральних орієнтирів, епідемій,

насилля щодо мирного населення. Найчастіше загроза гуманітарної катастрофи виникає під час бойових дій, стихійного лиха, актів геноциду тощо.

Остарбайтери — офіційна назва, яку використовувала нацистська влада щодо робітників, вивезених зі східних окупованих територій.

Нацистський пропагандистський плакат для залучення остарбайтерів

У тяжкому становищі опинилися жителі великих індустріальних міст, де було зруйновано виробництво та системи життєзабезпечення. Лише в Харкові від голоду померло понад 100 тис. осіб. Частина населення намагалася перебратися до сіл, інша була змушена шукати роботи в окупаційній владі, щоб вижити.

Користуючись ситуацією, нацистська влада вимагала максимальної праці за мінімальну заробітну плату.

Також проводилися трудові мобілізації для виконання певних робіт, ухилення від яких жорстоко карали. Щоб підкреслити свою зверхність, німцю та українцю за одну й ту саму роботу нацисти виплачували різну заробітну плату (різниця становила майже в 10 разів).

Справжньою трагедією для України стало вивезення людей, у першу чергу молоді, на роботу до Німеччини. Їх називали остарбайтери.

Спочатку окупаційна влада намагалася вербувати добровольців. Засоби масової інформації поширювали пропагандистські матеріали про щасливе життя робітників у Німеччині.

Проте реалії виявилися зовсім іншими. Умови життя більшості остарбайтерів були нестерпними, за винятком окремих випадків. Мінімальна норма харчування й фізичне виснаження від надмірної праці спричиняли поширення хвороб і високий рівень смертності.

Щоб забезпечити виконання вказівки А. Гітлера, із початку 1943 р. поліція і військові підрозділи проводили масові облави на молодь.

3. Колабораціонізм.

На території України, крім окупаційних військової і цивільної адміністрацій, створювали допоміжну адміністрацію із представників місцевого населення, які виявили бажання співпрацювати з нацистською владою. На це погодилося близько 1 % населення.

Причини, що спонукали людей іти на службу до окупаційної влади, були різними:

- бажання помститися радянській владі за всі кривди, що вона їм завдала (репресії, розкуркулення тощо); за підрахунками вчених, така категорія складала 20—30 %.
- ідеологічне несприйняття радянської влади, комуністичної ідеології, антисемітизм;
- страх за своє життя і життя близьких;
- кар'єризм, прагнення пристосуватися до нових умов життя (комуністів, комсомольців, радянських активістів серед колаборантів було 30—50 %);
- позиція радянського уряду щодо військовополонених, яких вважали зрадниками;
- підозріле й вороже ставлення радянської влади до всіх, хто опинився під окупацією;
- обман нацистської пропаганди;
- прагнення за допомогою Німеччини боротися за Українську державу.

У європейських країнах уряди і громадян, які пішли на співробітництво з ворогом, називають колаборантами. Цей термін є тотожним слову «зрадник». Проте чи доцільно застосувати цей термін щодо України, є суперечливим питанням.

Незважаючи на те що нацистська ідеологія вважала українську націю «расово неповноцінною», військові потреби примусили Німеччину до формування не тільки допоміжних поліцейських підрозділів, а й національних формувань у складі розвідки (Абверу) та ваффен-СС (бойових підрозділів СС). Проте їхній командний склад був німецьким. Загалом у німецьких мундирах служили декілька сотень тисяч українських солдатів.

У роки війни нацистське командування формувало бойові підрозділи і з інших народів СРСР: дивізії литовців, латвійців, естонців, народів Середньої Азії, Закавказзя, кубанських і донських козаків. Найчисленнішим формуванням була Російська визвольна армія під командуванням колишнього радянського генерала, героя оборони Києва в 1941 р. О. Власова. Загалом російських солдатів у німецькій армії налічувалося 700—800 тис. осіб.

4. Голокост на території України.

Становлення «нового порядку» було тісно пов'язане з «остаточним вирішенням єврейського питання». Напад на Радянський Союз став початком планомірного й систематичного знищення єврейського населення спочатку на території СРСР, а згодом і в усій Європі. Цей процес отримав назву Голокост.

Голокост — планомірне й організоване знищення єврейського населення в роки Другої світової війни. Жертвами Голокосту стали 6 млн осіб єврейського походження (в Україні — 1,4 млн), що становило близько 63 % європейського і 36 % світового єврейства.

Символом Голокосту в Україні став Бабин Яр. 29 вересня 1941 р. тут за один день було знищено 33 711 євреїв. Далі протягом 103 тижнів за наказом окупаційної влади в Бабиному Яру щовівторка і щоп'ятниці розстрілювали людей різних національностей, переважно представників єврейства (100—150 тис. осіб).

Спеціально створені чотири айнзатцгрупи (дві з них — «С» і «Д» — діяли в Україні) мали знищувати «ворожі й расово неповноцінні елементи», особливо представників єврейського населення та ромської громади. В Україні айнзатцгрупи знищили близько 700 тис. євреїв.

У січні 1942 р. нацистське керівництво прийняло рішення про створення на території Польщі шести таборів смерті, обладнаних газовими камерами і крематоріями (Треблінка, Собібор, Майданек, Аушвіц, Белжець, Хелмно), до яких, зокрема, вивозили єврейське населення із західних областей України. Євреїв селили у спеціально створених районах міст — гетто, які після знищення їхніх жителів ліквідовували.

За рятування єврейського населення близько 2 тис. українців були удостоєні парламентом Ізраїлю почесного звання «Праведник народів світу», зокрема Олена Вітер.

Олена Вітер

Висновки. Суть окупаційного режиму полягала в тому, щоб жорстокістю й терором залякати людей, зламати їхній опір і перетворити на покірних рабів. Військово-поліцейський апарат проводив організоване пограбування населення, створював нестерпні умови, прирікав на голодне вимирання.

- Нацистський «новий порядок» в Україні викликав загальне обурення народу, сприяв розгортанню масового руху Опору.

Запитання та завдання

1. Як називався нацистський окупаційний режим? 2. За яким планом Німеччина здійснювала свою окупаційну владу? 3. Якою була мета нацистської окупації? 4. Скільки українців було вивезено на примусові роботи до Німеччини? Як називали цих робітників? 5. Кого називають колабораціоністами? 6. Що стало символом Голокосту в Україні? 7. Скільки українців опинилося в евакуації?

8. Із якою метою нацистська влада розділила територію України? 9. Назвіть методи здійснення окупаційної політики Німеччини. 10. Що спонукало населення до співпраці з нацистською владою? 11. Якими були масштаби Голокосту в Україні?

12. Визначте основні риси нацистського «нового порядку» в Україні. Складіть тези. 13. Складіть порівняльну таблицю «Особливості життя українського населення в окупації та евакуації».

14. Чи можна вважати людей, що боролися за незалежність України та йшли на співробітництво з Німеччиною, колаборантами? 15. Чому саме євреї стали об'єктом тотального знищення нацистами? Обґрунтуйте свою думку.